

Руденко Тамара Петрівна, кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна
e-mail: tamararud@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2430-2225>

МЕНТАЛЬНІСТЬ ЯК ДУХОВНО-СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН: ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано наукові погляди дослідників щодо осмислення філософської категорії «ментальність» в історико-філософському дискурсі, від її появи в науковому обігу як положення «духу народу», яке належить філософії Нового часу, до розуміння ментальності сучасними українськими науковцями. Ментальність розглядається як характерна особливість етносу або конкретної етнічної спільноти, що включає спосіб мислення, погляди, релігійні особливості, вірування, звички, культурні стереотипи та інші духовні явища, які поширені серед членів цієї спільноти або в суспільстві. Обґрунтовано твердження, що до характерних особливостей української ментальності належать такі риси, як екзистенційність, кордоцентризм, що проявляється в сердечності, емоційності, чутливості, антейзмі, релігійність, мовленнєва виразність. Встановлено, що ментальність має потужний вплив на культурно-освітнє життя Українського народу та його національно-цивілізаційне самовизначення.

Ключові слова: ментальність, мислення, думки, духовні переконання, етнос, народ, індивідуальна та колективна свідомість, національна ідентичність, цінності, українська культура.

Постановка проблеми. Проблема ментальності включає розгляд питань теоретико-методологічного характеру. Ментальність включає систему уявлень, поглядів, переконань членів спільноти про світ. Філософські погляди щодо ментальності представлено в дослідженнях мислителів різних історичних періодів. Як феномен індивідуальної та колективної свідомості ментальність розглядають сучасні науковці. Дослідження категорії «ментальність», слід, здійснювати від моменту появи поняття «ментальність» у науковому обігу до сучасного розуміння цієї категорії науковцями, що надасть можливість

розглянути різні підходи щодо її тлумачення, визначити процеси, що впливають на її трансформацію, актуальною також залишається філософська рефлексія основних рис української ментальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що різні аспекти проблеми ментальності вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні філософи. Особливості української ментальності розглядали видатні українські філософи: Г. Сковорода [28], П. Юркевич [39], І. Франко [34], М. Грушевський [5], М. Костомаров [11], Д. Чижевський [36], Мірчук [19], М. Попович [22], а серед європейських філософів до теми ментальності зверталися Й. Гердер [29], Г. Гегель [2], Л. Леві-Брюль [16], К. Леві-Стросс [13], З. Фройд [35], К. Юнг [18] та ін. Осмислення категорії «ментальність» в європейському філософському дискурсі відбувалось на основі дослідження духовно-національних, психологічних, соціальних особливостей представників різних етносів та поведінки їх у суспільстві.

Проблема ментальності в сучасному українському філософському дискурсі досліджується такими науковцями, як О. Гордійчук [3; 4], Ю. Гюльхан [15], Я. Калакура [7; 8], М. Козловець [9], М. Колотило [10], Л. Левченко [14], О. Лісеєнко [15], Д. Полежасв [21], О. Рафальський [8], О. Савайда [25; 26], Н. Турпак [32], О. Цицик [26], С. Шевчук [37], В. Шинкарук [38], О. Шинкарук [38], М. Юрій [8] та ін. Вплив ментальності на буття людини і суспільства, духовні цінності вивчають І. Бех [1], С. Пролєєв [23].

Суспільно-політичні трансформації в українському суспільстві вивчають Н. Зінченко [6], В. Кремень [12], Г. Носова [20], А. Рубан [24], Н. Семергей [27], В. Ткаченко [30], М. Требін [31], С. Шевчук [37], О. Штепа [6].

Метою статті є систематизація поглядів щодо дослідження категорії «ментальність» в історії філософської думки, визначення характерних особливостей української ментальності та розуміння процесів, які впливають на її трансформацію, що дозволить запобігти негативним тенденціям її розвитку. Відродження національної духовної спадщини Українського народу є потребою сучасного українського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожен народ є носієм традицій, звичаїв, моральних цінностей, мовленнєвих особливостей та інших аспектів культури, які обумовлюють лише йому притаманні ментальні риси. Історично різні етнічні групи вибудовували свої унікальні способи розуміння та взаємодії з навколишнім світом. Унікальні духовні переконання кожного етносу передавались через покоління, примножувалися цінності матеріальної й духовної культури, що сприяло формуванню національної ідентичності різних народів.

Поняття «ментальність» розкриває особливості індивідуальної та суспільної свідомості людей, що залежать від традицій, культури, релігії, соціального середовища існування людини. Як підкреслює М. Козловець, «ментальність

змінюється, трансформується услід за зміною природного та соціального середовища, статусу й творчого потенціалу народу» [9, с. 49]. Особливості національних рис можна виокремлювати через історію, мистецтво, мову, релігію та інші аспекти життя народів.

Ментальність включає різні аспекти психіки, інтелектуальні здібності, релігійні переконання різних етнічних спільнот. У різних культурах поняття «ментальність» має свої особливості. У французькій мові воно трактується як сукупності інтелектуальних здібностей, навичок, вірувань, характерних світоглядних уявлень суспільства та окремих його членів. Ментальність розуміється як своєрідний спосіб мислення, притаманний для певної спільноти. В англійській мові поняття «ментальність» означає спосіб мислення, інтелект, розум, умонастрій, вдумливе ставлення до життя.

Дослідженню ментальності присвячено наукові пошуки багатьох видатних українських діячів культури. Проблему генези української ментальності розглядали М. Грушевський, М. Костомаров, Д. Чижевський [5; 11; 36]. Дмитро Чижевський розглядав теоретико-методологічні підходи до вивчення ментальності. Національна ментальність, національна свідомість описана засобами художньої творчості у творах Миколи Гоголя, Пантелеймона Куліша, Тараса Шевченка, Лесі Українки. Екзистенційність, кордоцентризм як домінанти української світоглядної ментальності представлені у філософії Г. Сковороди та П. Юркевича [28; 39]. Вплив ментальності на суспільно-політичне життя досліджували М. Драгоманов, В. Липинський, І. Франко [33; 34]. Я. Калакура стверджує, що «в українській, як і в зарубіжній гуманітаристиці, простежується щонайменше чотири умовних напрями досліджень ментальності: а) теоретико-методологічний; б) історико-філософський; в) етно-культурологічний; г) психологічно-етичний» [7, с. 377]. Дослідник вказує на праці видатних діячів української культури, відомих філософів: «...достатньо згадати, принаймні, праці: «Нариси з історії філософії на Україні» Д. Чижевського, «Українська духовність в її культурно-історичних проявах» Я. Яреми, «Вільний народ» Б. Ольховського, «Походження українського народу» В. Петрова, «Формация української нації» В. Щербанівського... а також студії Г. Ващенка, Л. Винара, В. Дорошенка, О. Кульчицького, А. Княжинського, І. Лисяка-Рудницького, Є. Маланюка, І. Мірчука, О. Пріцака, В. Яніва та ін., щоб мати уявлення про масштаби і сюжетні лінії дослідження проблеми», вказує на різні аспекти української ментальності: «...прив'язаність до землі, хліборобська психологія, пріоритет родинного життя, релігійність як вагомий елемент української духовності, взаємовплив менталітету і соціально-політичного життя суспільства, вплив національного менталітету на інші духовні явища» [7, с. 376].

Українське бачення «ментальності» трактується як спосіб сприйняття й тлумачення світу, спосіб мислення, що характеризують певну спільноту та виражаються в соціокультурному просторі. М. Козловець говорить, що «на рівні ментальності “перетинаються” природне і соціальне, раціональне і чуттєве, свідоме і несвідоме, індивідуальне й суспільне. Кожна нація володіє притаманними тільки їй психокультурними властивостями, які невидимими силовими лініями єднають людей у спільноту» [9, с. 49]. «Сукупність усвідомлюваних і неусвідомлюваних уявлень, установок, стереотипів, архетипів соціальної поведінки формується у народу протягом усієї його історії і впливає на сучасний спосіб життя, діяльності та тип соціального мислення» [15, с. 44]. А. Рубан зазначає, що «ментальність – це вираження на рівні культури народу історичної долі країни, як деяка єдність характеру історичних задач та способів їхнього вирішення, що закріпилися в народній свідомості, у культурних стереотипах» [24, с. 169]. Ментальність визначають архетипи культури цієї спільноти.

Щодо зазначеної проблеми в історії філософської думки, мислителі античності та середньовіччя не приділяли уваги ґрунтовному аналізу традицій і звичаїв різних народів. У центрі уваги філософії доби Античності була людина в її багатоманітності вимірів – як частина природи – космосу, як суспільна істота, що пізнає та перетворює світ завдяки діяльності, – створює культурне буття. У середньовіччі місце людини у світі визначалося вірою та відношенням до Бога, а доба Відродження поставила людину у центр світобудови, звеличила розум, гідність, шляхетність, природні здібності людини.

У добу Нового часу зосереджується увага на дослідженні суспільних явищ і процесів, порушується проблема природного права людини. Розвиток науки – історії, географії, накопичення етнографічного матеріалу в Новий час призвело до появи перших теоретичних моделей, які намагалися з'ясувати закономірності поведінки різних народів, їхні культурні особливості в межах цілісного історичного процесу, що посприяло формуванню національних держав та окреслило питання щодо ментальних відмінностей різних народів у предметному полі тогочасної філософської думки. Просвітництво зосередило увагу на відмінностях ментальних рис різних народів, які розглядалися крізь призму географічного детермінізму, що відповідало поглядам того часу.

Відтак сучасні дослідники проблеми ментальності, схиляються до думки, що перші теоретичні узагальнення щодо поняття «ментальність» притаманні філософії Нового часу. А. Рубан говорить про дослідження Йоганном-Готфрідом Гердером менталітету: «...значний внесок у дослідження цього соціального феномену здійснив Йоганн-Готфрід Гердер, який обґрунтовував детермінованість рис менталітету певної нації способом її життя, системою сус-

пільного виховання, особливостями політичного ладу, а необхідною умовою розуміння його змісту називав вивчення історії народу, його культури» [24, с. 168]. Дослідниця ментальності О. Гордійчук зазначає, що народна свідомість «є синтезом індивідуальних свідомостей, яка проєктує нову реальність, виражену в мові, міфах, моралі в результаті надіндивідуальної та надособистісної діяльності. Із цього випливає й потреба вивчати насамперед уяву, розум, моральність не окремого індивіда, а цілого народу, відображені в повсякденному житті, творчості та релігії» [3, с. 32]. Авторка також підкреслює, що «більшість сучасних дослідників, аналізуючи генезис історико-філософської думки, схилиються до висновку, що вихідною теоретичною моделлю, або першим різновидом концепту ментальності, можна вважати положення “духу народу”, яке створено в межах об’єктивно-ідеалістичної філософії історії Нового часу» [3, с. 27]. Представник німецької класичної філософії Г. Гегель використовував поняття «дух народу» та «свідомість народу», зосереджував увагу на культурно-історичній еволюції останнього [2].

Дослідженню ментальності в XIX ст. та на початку XX ст. присвячено праці Л. Леві-Брюля [16], К. Леві-Стросса [13], З. Фрейда [35], К. Юнга [18] та ін. Французький філософ, антрополог, етнограф Люсьєн Леві-Брюль у своїй праці «Первісне мислення» ввів термін «ментальність» [16]. Науковець досліджував життя народів Африки, Австралії, Океанії, які перебувають на різних етапах соціокультурного розвитку, зазначав, що мислення первісної людини є «дологічним» – емоційним та містичним, а термін «ментальність» використовував для опису способу мислення, символізму та первісних вірувань у примітивних суспільствах. Його увагу привертали релігійні й магичні практики, містичні уявлення представників даної соціальної групи, які передавались у ній з покоління в покоління, і намагався виділити їхні особливості й порівняти з західноєвропейськими народами. К. Юнг вказував на колективне несвідоме, підкреслював важливу роль архетипів у житті людини. З. Фрейд зосереджував увагу на розвитку психіки індивіда.

Дослідження ментальності у XX ст. здійснювалося в межах етнопсихологічного та етнокультурного підходів. З точки зору етнопсихологічного підходу ментальність розглядали як сукупність характерних психологічних рис представників певної етнічної групи, ментальні риси якої визначаються через культуру, традиції, звичаї. Етнокультурний підхід зосереджує увагу на процесі формування рис ментальності людини, розглядає його як динамічний процес, на який впливає спілкування в соціумі, виховання, освіта.

Представники української філософської думки розглядали ментальність як чинник формування національної свідомості українців – В. Горський, С. Кримський, М. Попович, В. Шинкарук [22; 33]. Як національну свідомість

ментальність розглядав С. Кримський. У М. Поповича ментальність постає як характерний тип мислення. Н. Турпак підкреслює, що «розробка проблеми української ментальності М. Поповичем йшла в унісон з тим способом мислення, який він реалізував у своїй філософській творчості». «Зокрема, він наголосив на соціально нормативному ціннісному аспекті української ментальності, усвідомлюючи її як спосіб мислення в культурі» [32, с. 155]. В. Шинкарук досліджував ментальність у контексті українського культуротворення. У цьому аспекті ментальність вивчають і сучасні науковці – дослідники Шевченкової спадщини В. Шинкарук і О. Шинкарук. Вони підкреслюють, що «концепти Бог, Україна, Свобода у творчій спадщині Великого Кобзаря мали і мають потужний вплив на культурно-освітнє життя українського народу» [38, с. 17]. Соціально-ціннісні аспекти ментальності досліджують І. Бех, Н. Турпак [1; 32]. Ментальність та процеси державотворення розглядає А. Козловець [9].

Ментальність є комплексним соціокультурним феноменом, що визначає спосіб мислення, релігійні особливості, емоційно-чуттєву сферу народу на індивідуальному та суспільному рівнях. Ментальність формується та виявляється як у групі, так і в окремих індивідах. Людина засвоює культурний досвід, примножує його і транслює наступним поколінням. «Феномен ментальності не тільки має місце в дійсності, але й займає важливе місце в соціально-культурній системі і несе на собі серйозний функціонал, що певною мірою визначає оточуючу нас соціальну реальність. Ментальність як зосередження і відкритість свідомо-психічного світу людини можна розглядати як онтологічну характеристику, властивість буття людини» [21, с. 81].

Ментальність визначає бажання, цілі, мотиви, ціннісні орієнтації людей, що обумовлюють особливі риси національного характеру, цінностей, які є визнаними в конкретному соціумі. «На рівні ментальності “перетинаються” природне і соціальне, раціональне і чуттєве, свідоме і несвідоме, індивідуальне й суспільне» [9, с. 49]. Як зазначає О. Лісєнко, «поняття національної ментальності включає в себе сукупність різних компонентів свідомості і несвідомого. Для розуміння особливостей функціонування національної ментальності на кордоні свідомості і несвідомого можна уявити розуміння цього феномену як сукупності двох пересічних площин: соціальних установок і соціокультурних орієнтацій» [15, с. 44].

Архетипи і традиції Українського народу, історичні події, культурний динамізм, що відбувалися в суспільстві, впливали на формування національного характеру та мислення. На вивченні архетипів також наголошує О. Гордійчук, яка говорить, що «дослідники процесів формування та історичної трансформації українського менталітету підкреслюють необхідність дослідження

та глибокого аналізу його фундаментальних складових – архетипів як стародавніх автентичних цінностей, підсвідомих колективних уявлень, що закладаються у свідомість нації століттями, і передаються від покоління до покоління через досвід та успадковуються біологічно, втілюються у певних образах, символах, міфах» [4, с. 16].

До ментальних рис національного характеру українців належать екзистенційність, емоційність, чуттєвість, сентименталізм, ліризм. Чуттєвість як шлях до пізнання розкривається у творчості М. Гоголя, Т. Шевченка, П. Юркевича. «Філософія серця» П. Юркевича як унікальний напрям української філософської думки зосереджує увагу на такій характерній рисі української ментальності як кордоцентризм – сердечне ставлення до людини та світу, де серце є символом зосередження почуттів та переживань людини. У контексті духовного навантаження серце в розмислах Г. Сковороди, П. Юркевича є дух, душа, думки, почуття, помисли людини. Багатовимірність «серця» пов'язана як з емоційною сферою людини, так і з її прагненнями, думками. Отже, «серце» в українській філософії виступає носієм культурної пізнавальної традиції.

Кожен народ має власні ментальні особливості, що і відрізняє різні народи між собою, однак є й спільні ціннісні орієнтири – філософські, моральні, правові. «Ментальність є візитівкою кожної людини, кожного народу і нації, кожного суспільства, в т. ч. й українського. Вона виступає як інтегральна культурно-духовна і етнопсихологічна ознака нації, вияв душі кожної людини, характеристикою біографії нації, її цивілізації» [8, с. 6].

Творчість українських митців, як-от Т. Шевченка, М. Гоголя, П. Куліша, сприяла формуванню та розвитку національної свідомості. Тематику їхніх розмислів були державна самостійність, прагнення народу до волевиявлення, значний внесок було зроблено для розвитку державної мови. Філософія Т. Шевченка, підкреслює Н. Семергей, «збагатила український менталітет парадигмою україноцентризму, обґрунтуванням ідеї самобутності українського історичного процесу, його безперервності та наступності» [27, с. 163].

На ментальність впливають культурні цінності народу, які формуються під впливом насамперед місцевості та природи, де він народжується та утверджується. Недаремно, однією з головних рис ментальності українців є антеїзм, що проголошує емоційне ставлення до природи, любов до рідної землі, а також повагу до людини, яка працює на землі. П. Куліш у своїй творчості виділяв образ українського селянства. Г. Сковорода зосереджував увагу на світловідчутті українців, відношенні до рідної землі, а отже, і світу в цілому, гармонійність світу і людини філософ втілював в ідеї «сродної» праці. Ставлення до землі як до цінності представлене в народній творчості, літературі, філософії.

Для ментальності Українського народу характерні архетипи, які формувалися протягом багатовікової історії народу. З землею пов'язана життєдіяльність українців, формування потреб, що визначило такі риси, як цілісність, непорушність, оборона, повага, добробут, родинність, самодостатність. Як підкреслює М. Колотило, «широкі простори української природи – степ – визначають величність нашої душі, котра виражається в гостинності українців, їхньому героїзмі, а поряд із тим у їхній уже згаданий войовничості, адже степ завжди був місцем, звідки до нас приходили кочівники-завойовники» [10, с. 68].

Серед головних системотворчих ознак ментальності Українського народу можна визначити інтровертність вищих психічних функцій у сприйнятті дійсності, яка проявляється як особистісно-індивідуальне сприйняття та осмислення дійсності. Незаперечним є кордоцентризм, що проявляється в сердечності, емоційності, чутливості та що яскраво втілений у пісенному фольклорі. Важливою ознакою є прагнення до особистої свободи – індивідуалізм. Український народ розвивався під впливом історичного часу, незважаючи на те, що на нашій землі перетиналися різні культури, українці зберегли особливі унікальні риси. О. Савайда зазначає, що «для ментальності українського народу також характерні такі категорії, як природа, історія народу, культура народу. Вказані категорії виявляються в прояві розуму, в словесній мові (Логос, вербальній культурі суспільства) та мові жестів, поведінці у суспільних відносинах, звичаях (законах, праві) й віруваннях» [25, с. 163]. С. Шевчук стверджує, що «чинниками характерних рис та особливостей національного менталітету української нації є її геополітичне розташування, вплив двох пластів традиційно-побутової культури – землеробської і козацької, релігія, що суперечливо вплинула на формування народної психіки та духовності» [37, с. 223]. Н. Зінченко і О. Штепа вказують на «правові стереотипи українського етносу», які «формуються протягом певного проміжку соціального часу під впливом потужних факторів його суспільно-історичного розвитку» [6, с. 79].

Ментальні риси Українського народу формувалися протягом його багатовікової історії. Суспільні виклики сьогодення, такі як комерціалізація культури, інформаційний вибух, глобалізація, впливають на трансформацію цінностей і ментальність. У сучасному суспільстві вповільнюється вирішення молоддю життєвих проблем, а орієнтація на досвід батьків, старшого покоління, за сучасних умов, уже не завжди гарантує успіх. Однак родинні зв'язки, які забезпечують передачу сімейних традицій, цінностей наступним поколінням, були і залишаються у пріоритеті українців. Для сучасної української родини притаманна суперечлива система цінностей, яка включає цінності минулого,

цінності які є сьогодні, та цінності, що можуть утвердитися в суспільстві в майбутньому.

Риси ментальності можуть змінюватися під впливом масової культури, що буде призводити до конфлікту між традиційними уподобаннями та нововведеннями. У трансформаційних процесах української ментальності змінюється культура української мови, а саме збільшується кількість запозичень іншомовних слів, хоча українська мова має надзвичайно багатий лексичний запас. Його більш широке використання буде сприяти культурі мовлення.

Сучасні виклики посилюють такі негативні риси української ментальності, як інфантилізм, спокійне споглядання, але одночасно відбувається й відродження таких національних рис, як патріотизм, гідність, відкритість, співчуття, мужність, моральна відповідальність. «Оскільки моральний вибір виражає реальний зв'язок особистості з іншими людьми, а одержаний результат набуває певного значення для інших людей, це завжди накладає відповідальність на особистість» [17, с. 30]. Л. Левченко підкреслює, що для українців притаманне «надзвичайне прагнення свободи, стихія вільного самовизначення особистості, природний демократизм» [14, с. 236].

Процеси глобалізації та інформатизації також вносять певні зміни в життя українців. Удосконалення технологій, таких як мережа Інтернет, мобільний телефон, прискорюють швидкість обміну інформацією як у середині країни, так і на міжнародному рівні, що посилює роль інформації в життєдіяльності людини. Однак отримана інформація може як допомагати людині у вирішенні життєвих проблем, так і формувати неправильні уявлення та стереотипи. **«У процесі спільного проживання з іншими людьми, індивідуальні ознаки ментальності переносяться в загальний зміст, а це, в свою чергу, презентує українську ментальність вже на загальноетнічному та загальнодержавному рівнях»** [26, с. 629]. Сучасна людина живе в єдності з технічними винаходами, а це призводить до посилення психічного навантаження, виникає більше непередбачуваних, стресових ситуацій і, як результат, людина стає емоційно виснаженою. Відтак збереження традицій минулого, відродження національної духовної спадщини у період глобалізації та інформатизації є необхідною умовою функціонування сучасного суспільства.

Цілісне розуміння процесів, які впливають на трансформацію ментальності, дозволить запобігти негативним тенденціям її розвитку. Для розвитку національної свідомості важливе значення мають освіта й виховання. Вони відіграють важливу роль у формуванні особистості. Розвиток гармонійної особистості повинен бути у пріоритеті стратегічних цілей суспільного розвитку країни. Окремій людині складно протистояти викликам сучасності, але

цілий народ, покладаючись на спільну мету, зможе знайти можливості для прогресивного розвитку суспільства.

Висновки. Дослідження ментальності як духовно-соціального феномену відображають психологічні, мовленнєві, моральні, естетичні, релігійні особливості народу і виступають його системою уявлень, вподобань, переконань, цінностей, які впливають на поведінку та діяльність людей у соціокультурних реаліях буття. Науковці, які досліджували ментальність, розглядали процеси життєдіяльності різних народів у визначених географічних, історичних і соціокультурних умовах.

Кожен народ має свої особливі ментальні риси, які яскраво втілені у способах сприйняття та мислення, у культурі, мові. Національну ментальність формують цінності народу, які визначають його сприйняття світу, пізнавальне ставлення до дійсності, усвідомлення його ролі в суспільно-історичному процесі. Українська ментальність є сукупністю мисленнєвих, архетипічних, ціннісних, емоційних, релігійних складників, які формуються, розвиваються та змінюються в соціокультурному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ ; Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
2. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу / вступ. ст. П. Таращук ; пер. з нім. Ю. Кушаков. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 548 с.
3. Гордійчук О. Генеза категорії ментальності в соціально-філософському дискурсі. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. Львів, 2019. Вип. 23. С. 26–34.
4. Гордійчук О. О. Архетипи української ментальності: соціально-філософський аналіз. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. Львів, 2018. Вип. 1 (84). С. 15–19.
5. Грушевський М. Спірні питання староруської етнографії. Київ : НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2017. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=800> (дата звернення: 25.09.2025).
6. Зінченко Н. О., Штепа О. О. Час як чинник формування стереотипів української політико-правової ментальності: соціально-філософський аналіз. *Актуальні проблеми філософії та соціології* : наук.-практ. журн. Одеса, 2023. Вип. 43. С. 76–80.
7. Калакура Я. Ментальність як концепт гуманітаристики. *Україна-Європа-Світ* : міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль : [б. в.], 2017. С. 373–385.
8. Калакура Я., Рафальський О., Юрій М. Ментальний вимір української цивілізації. Київ : Генеза, 2017. 560 с.
9. Козловець М. А. Ментальність українського народу і процеси державотворення. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. Житомир. 2018. Вип. 1 (84). С. 48–53.

10. Колотило М. О. Ментальність і менталітет: онтологічний статус та антропологічні виміри. *Актуальні проблеми філософії та соціології* : наук.-практ. журн. Одеса, 2017. Вип. 15. С. 66–69.
11. Костомаров М. І. Закон Божий. (Книга буття українського народу). Київ : Либідь, 1991. 381 с.
12. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум : монографія. Київ : Грамота, 2010. 576 с.
13. Леві-Строс К. Первісне мислення. Київ : Укр. центр духов. культури, 2000. 324 с.
14. Левченко Л. О. Вплив особливостей менталітету на масову політичну свідомість громадян України. *Актуальні проблеми філософії та соціології* : наук.-практ. журн. Одеса, 2025. Вип. 53. С. 234–238.
15. Лісеєнко О. В., Гюльхан Ю. Б. Національна ментальність як філософське поняття і соціокультурне явище. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. Одеса. 2021. Вип. 2 (48). С. 41–46.
16. Lucien Lévy-Bruhl. La mentalité primitive [archive], Paris, Félix Alcan, coll. “Bibliothèque de philosophie contemporaine” (1922), lire en ligne sur Gallica. Rééd. Flammarion, coll. “Champs classiques”, 2010. 658 p.
17. Мануйлов Є. М. Проблема відповідальності особистості в контексті моралі. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків. 2014. Вип. 1 (20). С. 29–35.
18. Менжулін В. І. Зигмунд Фрейд і Карл Юнг про міфи та архетипи колективного несвідомого: неусвідомлена схожість. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. Київ, 2021. Т. 8. С. 25–37.
19. Мірчук І. Філософські студії / за ред. Миколи Шафовала і Романа Яремка. *Український Вільний Університет. Серія: Монографії*. Мюнхен, 2006. Ч. 62. 582 с.
20. Носова Г. Ю. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні. Київ : УЦДК, 2005. С. 79–119.
21. Полежаєв Д. В. Ментальність особистості: філософсько-освітній аспект. *Психологія і особистість*. Полтава ; Київ. 2015. Вип. 2 (8), ч. 1. С. 71–85.
22. Проблеми теорії ментальності / за наук. ред. М. В. Поповича. Київ : Наук. думка. 2006. 402 с.
23. Пролеєв С. В. Універсалізм та ідентичність. Національна ідентичність і громадянське суспільство : кол. моногр. Київ : Дух і літера, 2018. С. 51–92.
24. Рубан А. О. Визначальні чинники та особливості української політичної ментальності. *Регіональні студії*. Ужгород, 2022. Вип. 29. С. 167–171.
25. Савайда О. І. Українська ментальність поміж ментальностей народів світу. *Соціально-правові студії*. Львів, 2020. Вип. 2 (8). С. 161–165.
26. Савайда О. І., Цицик О. І. Ментальність як основа формування філософсько-правової моделі української громади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Ужгород, 2023. Вип. 4. С. 626–631.
27. Семергей Н. В. Трансформація традиційної ментальності українців у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст.: новітня історіографія. *Історіографія, дже-*

- релознавство та спеціальні історичні дисципліни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Історичні науки*. Київ, 2019. Вип. 4, т. 30 (69). С. 161–166.
28. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова ; НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; Харків. нац. педагог. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; Нац. літературно-меморіал. музей Г. С. Сковороди в Сковородинівці ; Східний ін-т українознавства ім. Ковальських. Едмонтон ; Торонто : Вид-во Канад. ін-ту укр. студій ; Харків : Майдан, 2011. 1398 с.
29. Стельмах С. П. Гердер Йоган-Готфрід. Енциклопедія історії України: Т. 2 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2004. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Gerder_Y (дата звернення 01.10.2025).
30. Ткаченко В. Ідентичність України: з поглядом в майбутнє. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2014. Вип. 3. С. 216–236.
31. Требін М. П. Феномен інформаційної війни у світі, що глобалізується. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Харків, 2013. Вип. 2. С. 188–198.
32. Турпак Н. Особливості розробки проблеми української ментальності філософами Київської школи (соціально-ціннісні аспекти). *Українознавство. Філософські проблеми українознавства*. Київ, 2020. Вип. 3 (76). С. 147–159.
33. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука (гол. редкол.) та ін ; Ін-т філософії ім. Григорія Сковороди НАН України. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
34. Франко І. Вибрані твори у трьох томах. Т. 3. Дрогобич : Коло, 2004. С. 378–393.
35. Фройд З. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. Петра Таращука. Харків : КСД, 2015. 480 с.
36. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / передрук із 2-го вид. (Мюнхен, 1983). Нью Йорк, 1991. 175 с.
37. Шевчук С. Українська ментальність: спроба систематизації особливостей у контексті євроінтеграції. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. Львів, 2025. Вип. 58. С. 221–227.
38. Шинкарук В. Д., Шинкарук О. В. Шевченкова спадщина – унікальний культурний скарб українського народу. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2019. Вип. 4. С. 14–18.
39. Юркевич П. Д. Вибране / упоряд. А. Г. Тихолаз. Київ : Абрис, 1993. 416 с.

REFERENCES

1. Bekh, I.D. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti: monohrafiia*. Kyiv; Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
2. Hehel, H.V.F. (2004). *Fenomenolohiia dukhu / vstup. st. P. Tarashchuk; per. z nim. Yu. Kushakov*. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko “Osnovy” [in Ukrainian].

3. Hordiichuk, O. (2019). Geneza katehorii mentalnosti v sotsialno-filosofskomu dyskursi. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Filosofski nauky – Bulletin of Lviv University. Philosophical Sciences*, 23, 26–34 [in Ukrainian].
4. Hordiichuk, O.O. (2018). Arkhetypy ukrainskoi mentalnosti: sotsialno-filosofskyi analiz. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Filosofski nauky – Bulletin of Lviv University. Philosophical Sciences*, 1(84), 15–19 [in Ukrainian].
5. Hrushevskiyi, M. (2017). Spirni pytannia staroruskoi etnohrafii. Kyiv, NBU im. Yaroslava Mudroho – NBU named after Yaroslav the Wise, URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=800> [in Ukrainian].
6. Zinchenko, N. O., Shtepa, O. O. (2023). Chas yak chynnyk formuvannia stereotypiv ukrainskoi polityko-pravovoi mentalnosti: sotsialno-filosofskyi analiz. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii. Naukovo-praktychnyi zhurnal – Current problems of philosophy and sociology. Scientific and practical journal*, 43, 76–80 [in Ukrainian].
7. Kalakura, Ya. (2017). Mentalnist yak kontsept humanitarystyky. Ukraina-Yevropa-Svit. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Serii: Istoriia, mizhnarodni vidnosyny – International collection of scientific papers. Series: History, international relations*, 373–385 [in Ukrainian].
8. Kalakura, Ya., Rafalskyi, O., Yurii, M. (2017). Mentalnyi vymir ukrainskoi tsyvilizatsii. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
9. Kozlovets, M. A. (2018). Mentalnist ukrainskoho narodu i protsesy derzhavotvorennia. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filosofski nauky – Bulletin of the Ivan Franko Zhytomyr State University. Philosophical Sciences*, 1(84), 48–53 [in Ukrainian].
10. Kolotylo, M. O. (2017). Mentalnist i mentalitet: ontolohichniy status ta antropolohichni vymiry. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii: Naukovo-praktychnyi zhurnal – Current problems of philosophy and sociology: Scientific and practical journal*, 15, 66–69 [in Ukrainian].
11. Kostomarov, M.I. (1991). *Zakon Bozhyi (Knyha buttia ukrainskoho narodu)*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
12. Kremen, V.H. (2010). *Filosofiiia natsionalnoi idei: Liudyna. Osvita. Sotsium: monohrafiiia*. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
13. Levi-Stros, K. (2000). *Pervisne myslennia*. Kyiv: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
14. Levchenko, L.O. (2025). Vplyv osoblyvosti mentalitetu na masovu politychnu svidomist hromadian Ukrainy. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii. Naukovo-praktychnyi zhurnal – Current problems of philosophy and sociology: Scientific and practical journal*, 53, 234–238 [in Ukrainian].
15. Liseienko, O.V., Hiulkhan, Yu.B. (2021). Natsionalna mentalnist yak filosofske poniattia i sotsiokulturne yavyshche. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia – Scientific knowledge: methodology and technology*, 2(48), 41–46 [in Ukrainian].
16. Lucien, Lévy-Bruhl. (2010). *La mentalité primitive* [archive], Paris, Félix Alcan, coll. “Bibliothèque de philosophie contemporaine” (1922), lire en ligne sur Gallica. Rééd. Flammarion, coll. “Champs classiques”, 658 p.

17. Manuilov, Ye.M. (2014). Problema vidpovidalnosti osobystosti v konteksti morali. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho" – Bulletin of the National University "Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine". Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, 1(20), 29–35 [in Ukrainian].*
18. Menzhulin, V. I. (2021). Zygmund Freid i Karl Yung pro mify ta arkhetypy kolektyvnoho nesvidomoho: neusvidomlena skhozhist. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihiieznavstvo – Scientific notes of NaUKMA. Philosophy and religious studies, 8, 25–37 [in Ukrainian].*
19. Mirchuk, I. (2006). *Filosofski studii / za red. Mykoly Shafovala i Romana Yaremka. Ukrainskyi Vilnyi Universytet. Serii: Monohrafi [in Ukrainian].*
20. Nosova, H. Yu. (2005). Natsionalna ideia i sotsialni transformatsii v Ukraini. Kyiv: UTsDK, 79–119 [in Ukrainian].
21. Poliezhaiev, D. V. (2015). Mentalnist osobystosti: filosofsko-osvitnii aspekt. *Psykhologhiia i osobystist – Psychology and personality, 2(8), 1, 71–85 [in Ukrainian].*
22. Problemy teorii mentalnosti / za nauk. red. M. V. Popovycha (2006). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
23. Proleiev, S. V. (2018). Universalizm ta identychnist. Natsionalna identychnist i hromadianske suspilstvo : kol. monohrafiia. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
24. Ruban, A. O. (2022). Vyznachalni chynnyky ta osoblyvosti ukraïnskoi politychnoi mentalnosti. *Rehionalni studii – Regional studios, 29, 167–171 [in Ukrainian].*
25. Savaida, O. I. (2020). Ukraïnska mentalnist pomizh mentalnostei narodiv svitu. *Sotsialno-pravovi studii – Socio-legal studies, 2(8), 161–165 [in Ukrainian].*
26. Savaida, O. I., Tsytsyk, O. I. (2023). Mentalnist yak osnova formuvannia filosofsko-pravovoï modeli ukraïnskoi hromady. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative law, 4, 626–631 [in Ukrainian].*
27. Semerhei, N. V. (2019). Transformatsiia tradytsiinoi mentalnosti ukraïntsiu u druhii polovyni KhKh – pershii tretyni KhKh st.: novitnia istoriohrafiia. Istoriografiia, dzhereloznavstvo ta spetsialni istorychni dystsypliny. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky – Scientific notes of the V. I. Vernadsky TNU. Historical sciences, 4, 30(69), 161–166 [in Ukrainian].*
28. Skovoroda, Hryhorii. (2011). Povna akademichna zbirka tvoriv / za red. L. Ushkalova; NAN Ukrainy, In-t literatury im. T. H. Shevchenka, In-t filosofii im. H. S. Skovorody, Kharkiv. nats. pedahoh. un-t im. H. S. Skovorody, Nats. literaturno-memorial. muzei H. S. Skovorody v Skovorodynivtsi, Skhidnyi in-t ukraïnoznavstva im. Kovalskykh. Edmonton-Toronto: Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].
29. Stelmakh, S. P. (2004). Herder Yohan-Hotfrid. Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 2 / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. Kyiv: Naukova dumka, NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy – NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine, URL: http://www.history.org.ua/?termin=Gerder_Y [in Ukrainian].
30. Tkachenko, V. (2014). Identychnist Ukrainy: z pohliadom v maibutnie. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy – Scientific notes of the I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies of the NAS of Ukraine, 3, 216–236 [in Ukrainian].*

31. Trebin, M.P. (2013). Fenomen informatsiinoi viiny u sviti, shcho hlobalizuietsia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 2, 188–198 [in Ukrainian].
32. Turpak, N. (2020). Osoblyvosti rozrobky problemy ukrainskoi mentalnosti filosofamy Kyivskoi shkoly (sotsialno-tsinnisni aspekty). *Ukrainoznavstvo. Filosofski problemy ukrainoznavstva – Ukrainian Studies. Philosophical Problems of Ukrainian Studies*, 3(76), 147–159 [in Ukrainian].
33. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / za red. V. I. Shynkaruka (2002) (hol. redkol.) ta in.; Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
34. Franko, I. (2004). Vybrani tvory u trokh tomakh. Vol. 3. Drohobych: Kolo, 378–393 [in Ukrainian].
35. Froid, Z. (2015). Vstup do psykhoanalizu / per. z nim. Petra Tarashchuka. Kharkiv: KSD [in Ukrainian].
36. Chyzhevskiy, D. (1991). Narysy z istorii filosofii na Ukraini [peredruk z drugoho vydannia: “Dmytro Chyzhevskiy – Narysy z istorii filosofii na Ukraini”, rik 1983, Miunkhen]. Niu York [in Ukrainian].
37. Shevchuk, S. (2025). Ukrainska mentalnist: sprobа systematyzatsii osoblyvostei u konteksti yevrointehratsii. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Filosofsko-politolohichni studii – Bulletin of Lviv University. Philosophical and Political Studies*, 58, 221–227 [in Ukrainian].
38. Shynkaruk, V. D., Shynkaruk, O. V. (2019). Shevchenkova spadshchyna – unikalnyi kulturnyi skarb ukrainskoho narodu. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Culture and Arts Management*, 4, 14–18 [in Ukrainian].
39. Yurkevych, P.D. (1993). Vybrane / upor.: A. H. Tykholaz. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].

Rudenko Tamara Petrovna, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, Ukraine

MENTALITY AS A SPIRITUAL-SOCIAL PHENOMENON: PHILOSOPHICAL REFLECTION OF UKRAINIAN MENTALITY

The article analyzes the scientific views of researchers on the understanding of the philosophical category of “mentality” in the historical and philosophical discourse, from its appearance in scientific circulation as a position of the “spirit of the people”, which belongs to the philosophy of the New Age to the understanding of mentality by modern

Ukrainian scientists. Mentality is considered as a characteristic feature of an ethnic group or a specific ethnic community, which includes a way of thinking, views, religious characteristics, beliefs, habits, cultural stereotypes and other spiritual phenomena that are common among members of this community or in society. The statement is substantiated that the characteristic features of the Ukrainian mentality include such features as existentialism, cordocentrism, which is manifested in cordiality, emotionality, sensitivity, antheism, religiosity, and expressiveness of speech. It is established that the mentality has a powerful influence on the cultural and educational life of the Ukrainian people and its national and civilizational self-determination.

Keywords: *mentality, thinking, thoughts, spiritual beliefs, ethnicity, people, individual and collective consciousness, national identity, values, Ukrainian culture.*

